

Tarımsal Desteklerden Yararlanma Durumu Üzerine Araştırma: TRA1 Bölgesi Örneği

Research on Utilization of Agricultural Support in TRA1 Region

Adem AKSOY

Sorumlu Yazar / *Corresponding Author*
Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü
aaksoy@atauni.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4342-9272

Ferdanur ÖZDEMİR

Araş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü
ferdanur.ozdemir@atauni.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5177-153X

Musa ARSLAN

Uzman., Türkiye İstatistik Kurumu Kastamonu Bölge Müdürlüğü
arslan_musa@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-2080-8977

Atıf / *Cite as*: Aksoy, A., Özdemir, F., Arslan, M. (2025). Tarımsal Desteklerden Yararlanma Durumu Üzerine Araştırma: TRA1 Bölgesi Örneği, Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi (TEAD), 11 (1), 1-11.

JEL sınıflaması kodları / *JEL classification codes*: Q10 - Q16 - Q18

DOI: 10.61513/tead.1626850

Bu makale sorumlu yazarın Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümünde yürüttüğü “TRA1 Bölgesi Kimyasal Gübre Kullanımının Ekonomik Analizi” başlıklı YL tezinin verileri kullanılarak üretilmiştir.

Makale Türü / *Article Type*: Araştırma / *Research*

Geliş tarihi / *Received date*: 25.01.2025

Kabul tarihi / *Accepted date*: 07.03.2025

e-ISSN: 2687 – 2765

Cilt / *Volume*: 11, Sayı / *Issue*:1, Yıl / *Year*: 2025

Tarımsal Desteklerden Yararlanma Durumu Üzerine Araştırma: TRA1 Bölgesi Örneği

Öz

Bu çalışma, TRA1 Bölgesinde (Erzurum, Erzincan ve Bayburt) faaliyet gösteren tarımsal işletmelerin tarımsal desteklerden yararlanma durumlarını ve bu desteklerin etkinliğini incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma kapsamında 570 tarımsal işletme ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde probit ve sıralı probit modelleri kullanılmıştır. Probit model sonuçları, eğitim seviyesinin desteklerden yararlanma olasılığını artırdığını, tarımsal deneyimin ise azalttığını göstermektedir. Sıralı probit model sonucuna göre eğitim seviyesi yüksek olan üreticiler tarımsal desteklerin sağladığı katkının daha fazla olduğunu düşünmektedirler. Bayburt iline göre Erzurum ve Erzincan illerindeki çiftçiler tarımsal desteklerin sağladığı katkının daha fazla olduğunu düşünmektedirler. Desteklerden memnuniyet düzeyi oldukça düşük olup, işletmelerin yalnızca %20'si memnun veya çok memnun olduğunu belirtmiştir. Başlıca sorunlar arasında ödemelerin zamanında yapılmaması (%36.8) ve başvuru sürecinin karmaşıklığı (%35.6) yer almaktadır. Çalışma sonucunda, tarımsal desteklerin etkinliğinin artırılması için ödemelerin zamanında yapılması, başvuru süreçlerinin basitleştirilmesi, bilgilendirme faaliyetlerinin güçlendirilmesi ve bölgesel farklılıkları gözetken destek programlarının geliştirilmesi önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: TRA1 bölgesi, Tarımsal destekler, Probit analizi, Tarımsal işletmeler

Research on Utilization of Agricultural Support in TRA1 Region

Abstract

This study aims to examine the utilization of agricultural supports and their effectiveness in agricultural enterprises operating in the TRA1 Region (Erzurum, Erzincan, and Bayburt). The research was conducted through surveys with 570 agrarian enterprises. Probit and ordered probit models were used to analyze the data. Probit model results show that the education level increases the probability of utilizing support, while agricultural experience decreases it. According to the ordered probit model results, producers with higher education levels think that the contribution of agricultural support is greater. Compared to Bayburt province, farmers in Erzurum and Erzincan provinces think that the contribution of agricultural support is greater. Satisfaction levels with support are quite low, with only 20% of enterprises reporting being satisfied or very satisfied. Major problems include delayed payments (36.8%) and complexity of application processes (35.6%). The study concludes by recommending timely payments, simplification of application processes, strengthening of information activities, and development of support programs that consider regional differences to increase the effectiveness of agricultural supports.

Keywords: TRA1 region, Agricultural supports, Probit analysis, Agricultural enterprises

1. GİRİŞ

Tarım, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de halkın temel beslenme ihtiyacını karşılayan, stratejik öneme sahip bir sektördür. Tarım sektörü, yalnızca gıda üretimiyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda ekonomiye katkı sağlama, istihdam yaratma ve kırsal kalkınmayı destekleme gibi çok yönlü etkileriyle dikkat çekmektedir (Aksoy vd., 2012; Terin vd., 2022). Ancak, tarım sektörü doğrudan doğal koşullara bağımlı olması, üretim risklerinin yüksekliği ve piyasa dalgalanmalarına açık yapısıyla diğer sektörlerle kıyasla daha kırılgan bir yapı sergilemektedir (Everest vd., 2015). Bu kırılganlık, tarımın korunması ve desteklenmesi gereken bir sektör olmasını zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla, tarımsal destekleme politikaları hem üretimin sürdürülebilirliğini sağlamak hem de çiftçilerin gelirlerini istikrara kavuşturmak için devletler tarafından geliştirilen önemli araçlar arasında yer almaktadır (Çomaktekin, 2009).

TRA1 Bölgesi (Erzurum, Erzincan, Bayburt), Türkiye’nin Doğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan, doğal koşulları ve sosyo-ekonomik yapısıyla tarımsal kalkınmada özel bir yere sahip bir bölgedir. Bölge, yüksek rakım, sert iklim koşulları ve sınırlı üretim altyapısıyla tarımsal üretim faaliyetleri açısından çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2014). Bununla birlikte, TRA1 Bölgesi’nde tarım, kırsal nüfusun geçim kaynağı olması ve bölgesel kalkınmaya katkı sağlaması açısından kritik bir öneme sahiptir. Ancak, tarım sektörü yüksek üretim maliyetleri, sınırlı pazar erişimi ve modern tarım teknolojilerine adaptasyon eksikliği gibi sorunlarla mücadele etmektedir (Aksoy vd., 2021). Bu durum, bölgenin doğal kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılmasını ve çiftçilerin ekonomik güvenliğini sağlamak için özel destekleme politikalarına ihtiyaç duyulmasını zorunlu kılmaktadır.

Tarımsal destekleme politikaları, gıda güvenliğini sağlamanın yanı sıra kırsal bölgelerde yaşam kalitesini artırmayı ve tarımsal üretimin sürdürülebilirliğini sağlamayı hedefleyen politikaları içermektedir. Bu politikalar, yalnızca ekonomik katkılar sağlamakla kalmayıp, sosyal

dengeyi koruma ve çevresel sürdürülebilirliği teşvik etme gibi çok yönlü hedeflere de hizmet etmektedir (Altieri, 2009). Türkiye’de uygulanan tarımsal destekleme politikaları, hayvansal ve bitkisel üretimi teşvik etme, tarımsal altyapıyı güçlendirme, kırsal kalkınmayı destekleme ve çevreyi koruma gibi geniş kapsamlı bir yelpazeye sahiptir. Örneğin, mazot ve gübre destekleri, tarımsal danışmanlık hizmetleri, çevresel amaçlı tarım arazilerinin korunması (ÇATAK) ve kırsal kalkınma yatırımlarının desteklenmesi programı (KKYDP) gibi uygulamalar, sektörü çok yönlü bir şekilde desteklemektedir (Tan, 2015).

Ulusal ve uluslararası literatürde, tarımsal desteklerin başarısının çiftçilerin bilgiye erişimi, desteklerin uygulanabilirliği ve yerel ihtiyaçlara uygunluğu ile doğrudan ilişkili olduğu vurgulanmaktadır (Schultz, 2014; Aksoy vd., 2021). Çiftçilerin tarımsal üretimde oynadığı rol ve gıda güvenliğine olan katkısı göz önüne alındığında, kamu desteği tarım sektörü için vazgeçilmez bir unsurdur. Devlet desteklerinin tarım sektöründe piyasa başarısızlıklarını düzeltmek, çiftlik gelirlerini artırmak ve tarımsal üretimin sürdürülebilirliğini sağlamak için bir araç olarak benimsenmesi gerektiği sıklıkla vurgulanmaktadır (Grohman ve Feindt, 2024).

TRA1 Bölgesi’nde tarımsal desteklerin etkinliği, bölgenin özgün yapısı ve ihtiyaçları doğrultusunda değerlendirilmelidir. Literatürde, küçük ölçekli çiftçilerin tarımsal desteklere erişiminde yaşanan zorluklar, destek mekanizmalarının etkinliğini sınırlandıran temel unsurlar olarak belirtilmektedir (Yılmaz ve Kara, 2022). Özellikle bölgedeki yüksek üretim maliyetleri, sınırlı pazar erişimi ve iklim değişikliği gibi çevresel baskılar, desteklerin sürdürülebilir tarım uygulamalarını teşvik edecek şekilde yeniden yapılandırılmasını gerekli kılmaktadır (Altieri, 2009; OECD, 2020).

Bölgedeki destekleme politikalarının büyük ölçekli işletmelere yönelmesi ve küçük çiftçilerin bu desteklerden yeterince faydalanamaması, bölgesel kalkınma politikalarının etkinliğini sınırlandırmaktadır. TRA1 Bölgesi’nde küçük ölçekli çiftçilerin ekonomik ve teknik desteklere erişimindeki sınırlamalar, kırsal kalkınma

hedeflerinin gerçekleştirilmesini zorlaştırmaktadır (Aksoy vd., 2021). Bu durum, tarımsal destekleme politikalarının etkinliğini artırmak için çiftçi odaklı bir yaklaşım geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Bu çalışmada, TRA1 Bölgesi'nde tarımsal destekleme politikalarının mevcut durumu, karşılaşılan sorunlar ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri ele alınacaktır. Özellikle küçük ölçekli çiftçilerin desteklerden faydalanma durumları, desteklerin etkinliği ve bu politikaların bölgesel kalkınmaya katkıları değerlendirilecektir. Çalışmanın, mevcut destekleme politikalarının iyileştirilmesine ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasına ışık tutacak öneriler geliştirilmesi beklenmektedir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Materyal

Çalışmada Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinde faaliyet gösteren 570 işletme sahibi ile 2022 yılında yüz yüze yapılan anketlerden elde edilen veriler ana veri kaynağını oluşturmuştur. Diğer veriler ise ulusal ve uluslararası yayınlar, internet sayfaları, FAO istatistikleri, TÜİK ve diğer kurum internet sayfalarından elde edilmiştir.

2.2. Yöntem

2.2.1. Verilerin Toplanmasında ve Örneklemde Kullanılan Yöntem

TRA1 Bölgesindeki Tarım İl Müdürlüklerinden alınan Çiftçi Kayıt Sisteminden oluşturulan çerçeve ana kitle olarak kullanılmıştır. Erzurum İlinde 31034, Erzincan İlinde 6791 ve Bayburt İlinde 2683 çiftçi olmak üzere TRA1 bölgesinde Çiftçi Kayıt Sistemine kayıtlı toplam 40508 tarımsal işletme mevcuttur.

TRA1 Bölgesindeki Tarım İl Müdürlüklerinden alınan Çiftçi Kayıt Sisteminden alınan veriler Neyman Yöntemi kullanılarak uygulanacak anket sayısı belirlenmiştir. Kitle toplamı 40508 tarımsal işletmedir.

$$n = \sum(Nh Sh) / (N^2 * D^2 + \sum Nh (Sh^2))$$

Aşağıdaki formül ile işletmelerin belirlenen tabakalara dağıtılması sağlanmıştır.

$$n_i = N_h Sh_i n / \sum N_h Sh$$

N: Ana kitledeki toplam işletme sayısı

N_h: h'inci tabakadaki işletme sayısı

n: Örnek hacmi

n_i = i'nci tabakadaki örnek sayısı

Sh²: h'inci tabakadaki varyans

Sh: h'inci tabakadaki standart sapma

D²: Düzeltme faktörü

Z²: İzin verilen güven sınırının Z Tablo

değeri

d= Ana kitlenin ortalama değerinden izin

verilen hata sınırı

Tarım sektörün çalışan kişilerin tutumları ve anket sorularına cevap verme istekleri göz önünde bulundurularak hata sınırı düşük tutulup güven aralığı geniş alınmıştır. Buna göre; % 85 güven aralığı ve %3 hata sınırı ile örnek hacmi 570 olarak bulunmuştur.

Çiftçiler kamu görevlileri ve diğer sektör temsilcileri tarafından sorulan sorulara kuşku ile bakmaktadırlar. Bu da anket sorularına doğru cevaplar vermekten imtina etmelerine neden olmaktadır (Erkuş 1977; Aksoy 2008). Anket formlarının hazırlanma sürecinde konu ile ilgili daha önce yapılan çalışmalardan faydalanılmıştır. Çalışmada kullanılan anket formu önceki çalışmalardan ve formlardan faydalanmak suretiyle araştırmacı tarafından geliştirilmiş, veriler üreticiler ile yüz yüze yapılan görüşmeler sonucunda elde edilmiştir.

2.2.2. Verilerin Analizi Aşamasında İzlenen Yöntem

Tarımsal desteklerden yararlanma durumunun üzerinde etkili olan değişkenlerin etkisinin belirlenmesinde Sınırlı bağımlı değişken modellerinden Probit ve Sıralı probit modellerinden yararlanılmıştır. Sınırlı bağımlı değişken modelleri, temelde iki değer alabilen bağımlı değişkenlerin modellenmesinde kullanılır. Bu modeller, genellikle bir olayın varlığı veya yokluğu gibi iki durumu temsil etmek için kullanılır (Gujarati 2006).

Bağımlı değişkenin “evet/hayır” veya “var/yok” cevaplarından oluştuğu regresyon modelleri için Logit modeli ya da Probit modeli güvenilir sonuçlar sağlayabilmektedir (İnal vd., 2006). Logit modeli ve Probit modeli birbirine benzer yapıda olduğu için bu modellerden hangisinin kullanılacağına araştırmayı yapan karar vermektedir (Gujarati 2006; Sarımeşeli 2000).

Probit modelinde, bir olayın olma veya olmama durumu (ya da bir kararın alınması) genellikle gözlenmeyen bir fayda indeksine bağlı olduğu varsayılır. Gözlenmeyen fayda indeksi bağımsız değişkenlerle ilişkilendirilir ve bir eşik değeri üzerinden karar alınmasını etkiler. Söz konusu fayda indeksi I_i sembolü ile ifade edilir ise; I_i , bağımsız değişkenlere bağlıdır. Öyle ki, I_i indeks değerinin artmasıyla, söz konusu olayın gerçekleşme ihtimali artmaktadır. I_i indeksi,

$$I_i = \beta_1 + \beta_2 X_i$$

Burada;

β_1 = Sabit değer,

β_2 = X değişkenine ait katsayı,

X_i = Bağımsız değişkenin değeri şeklinde ifade edilmektedir.

I_i ile de olayın olma veya olmama durumu arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Olayın gerçekleşmiş olması durumu "1" ile ifade edilirken, gerçekleşmemiş olması durumu "0" ile ifade edilmektedir. I_i 'nin kritik veya başlangıç değerinden sonra her bağımlı değişken için olayın gerçekleşme durumu gözlemlenir. Başlangıç değerini I_i^* simgesi ile ifade edecek olursak; I_i değeri I_i^* değerinin üzerinde değer aldığı anda olay gerçekleşecek, diğer durumlarda gerçekleşmeyecektir. I_i^* 'ın aldığı değerin I_i 'in aldığı değerden küçük ya da eşit olması olasılığı aşağıdaki şekilde gösterilebilir. Formül 2'de, P_i olayın gerçekleşme olasılığını, P_r ise Probit modelini göstermektedir.

$$P_i = \Pr(Y = 1) = \Pr(I_i \leq I_i^*) = F(I_i) \quad (2)$$

Probit modellerinde, değişkenlerin katsayıları ve p-değerleri genellikle modelin en uygun şekilde belirlenmesi için dikkate alınan önemli ölçütlerdir. Değişkenlerin katsayıları, modelin her

bir bağımsız değişkenle bağımlı değişken arasındaki ilişkiyi ne kadar iyi açıkladığını gösterir. P-değerleri ise, her bir bağımsız değişkenin modelde istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirler (Gujarati 2006; Akkaya ve Pazarlıoğlu 1998). Probit modelinde tarımsal desteklerden yararlanma durumunu (alan ve almayan) etkileyen eğitim, tarımsal deneyim, arazi büyüklüğü, traktör varlığı ve iller arasındaki etkili olabilecek kriterler değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Birim Etik Kurul Başkanlığı, 25.04.2023 tarihinde yaptığı toplantısında (Toplantı No: 2023/06, Karar No:2023/06) araştırmanın gerekçe, amaç, yaklaşım ve yöntemleri dikkate alınarak konuyla ilgili çalışmanın gerçekleştirilmesinde bilim etiği yönünden sakınca bulunmadığına oy birliği ile karar vermiştir.

3. BULGULAR

3.1. Tarımsal Desteklerle İlgili Veriler

TRA1 bölgesinde yürütülen araştırmada 570 tarımsal işletmenin desteklerden yararlanma durumu incelenmiş olup, 448 işletmenin (%78.6) desteklerden yararlandığı tespit edilmiştir. Bu oran bölgede tarımsal desteklerin önemli ölçüde kullanıldığını göstermektedir. Bununla birlikte, 122 işletmenin (%21.4) desteklerden hiç yararlanmaması, bölgedeki her 5 işletmeden birinin destek sisteminin dışında kaldığına işaret etmektedir. Bu sonuç, destek mekanizmalarının kapsayıcılığı ve erişilebilirliği açısından önemli bir sorun teşkil etmektedir (Tablo 1). Benzer çalışmalarda üreticilerin tarımsal desteklerden faydalanma oranı Kahramanmaraş'ta %73.4 (Erdal, Erdal ve Gürkan, 2013), Tokat'ta %90 (Yüzbaşıoğlu ve Kızılaslan, 2020), Balıkesir'de %85.5 (Özdemir vd., 2022), İzmir'de %94.1 (Akdoğan ve Akbay, 2022) ve Van ilinde %89,9 (Terin vd., 2024) olarak tespit edilmiştir.

Desteklerden yararlanmama nedenleri arasında en çarpıcı sonuç, işletmelerin %77.9'unun desteklerden haberdar olmamasıdır. Bu yüksek oran, tarımsal yayım ve bilgilendirme faaliyetlerinin yetersizliğini açıkça ortaya

koymaktadır. Başvuru kriterlerini sağlayamama %13.1 ikinci önemli neden olarak öne çıkmakta, bu durum özellikle küçük işletmelerin destek sistemine entegrasyonunda sorunlar yaşandığını göstermektedir. Destek miktarının azlığı %1.6 ve bürokratik işlemlerin fazlalığı %0.8 görece düşük oranlarda belirtilmiştir. Diğer nedenleri belirten işletmelerin oranı ise %6.6'dır (Tablo 2).

Tablo 1. Anket uygulanan işletmelerin tarımsal desteklerden yararlanma durumları

Tarımsal desteklerden yararlanma durumu	İşletme sayısı	%
Yararlanıyor	448	78.6
Yararlanmıyor	122	21.4
Toplam	570	100

Tablo 2. Anket uygulanan işletmelerin tarımsal desteklerden yararlanmama nedenleri

Tarımsal desteklerden yararlanmama nedeni	İşletme sayısı	%
Desteklerden haberim olmadı	95	77.9
Verilen destek miktarı az olduğu için başvuru yapmaya gerek duymadım	2	1.6
Başvuru kriterlerini sağlayamıyorum (Küçük işletme)	16	13.1
Bürokratik işlemlerin çok olması	1	0.8
Diğer	8	6.6
Toplam	122	100

Tarımsal desteklerden yararlanma dağılımları incelendiğinde, mazot ve gübre desteğinin %78.6 (397 işletme) ile açık ara en yaygın kullanılan destek türü olduğu görülmektedir. Bu yüksek oran, işletmelerin girdi maliyetleri konusunda yaşadığı zorlukları yansıtmaktadır. Yem bitkileri desteğinin %36.8 (210 işletme) ile ikinci sırada yer alması, bölgede hayvancılık faaliyetlerinin önemini göstermektedir. Fark ödeme desteklerinden yararlanma oranının %29.8 olması, bölgede stratejik ürünlerin üretiminin desteklendiğini ortaya koymaktadır. Sertifikalı tohum veya fide/fidan desteği %8.9, ile organik tarım ve iyi tarım desteğinden %1.1, yararlanma

oranlarının düşük olması, bu alanlarda gelişim potansiyelinin varlığına işaret etmektedir (Tablo 3). Benzer çalışmada üreticilerin mazot ve gübre desteğinden %91.5, organik tarım desteğinden %0.9 ve fark ödemesi desteğinde yararlanma durumu %88.7 olarak bulunmuştur (Abay vd., 2017).

Tablo 3. İşletmelerin tarımsal destek kalemlerinden yararlanma şekillerine göre dağılımı

Tarımsal desteklerden yararlanma durumu	İşletme sayısı	%
Destek almayanlar	122	21.4
Mazot ve gübre desteği	397	78.6
Organik tarım ve iyi tarım desteği	6	1.1
Sertifikalı tohum veya fide/fidan desteği	51	8.9
Yem bitkileri desteği	210	36.8
Fark ödeme destekleri (prim desteği) (ayçiçeği. Pamuk. Soya. Kanola. Dane mısır. Aspir. Zeytinyağı)	170	29.8

*Birden fazla seçenek işaretlenmiştir

Desteklerden haber alma kaynakları değerlendirildiğinde, Tarım ve Orman Bakanlığı personelinin %36.7 (209 işletme) ile en önemli bilgi kaynağı olduğu görülmektedir. Terin vd. (2024) çalışmalarında üreticilerin tarımsal desteklerden haberdar olmalarında Tarım il ve İlçe müdürlüklerinin %37.6 oranında etkili olduğunu bulmuşlardır. Bu oran, kurumsal iletişimin önemini vurgulamakla birlikte, potansiyelin altında kaldığını da göstermektedir. Köye asılan afiş ve broşürlerin %17.4 (99 işletme) oranında etkili olması, yazılı iletişim araçlarının hala önemini koruduğunu göstermektedir. Akraba ve komşulardan bilgi alma oranının %9.8 (56 işletme) olması, informal iletişim kanallarının da aktif olduğunu ortaya koymaktadır. Televizyonun %2.1 (12 işletme) ile düşük bir oranda kalması, kitle iletişim araçlarının etkin kullanılmadığını göstermektedir. Diğer uzmanlardan bilgi alma oranının %0.7 (4 işletme) ile sınırlı kalması, teknik danışmanlık hizmetlerinin yetersizliğine işaret etmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. İşletmelerin tarımsal destekleri haber alma kaynakları

Tarımsal destekleri haber alma kaynağı	İşletme sayısı	%
Televizyondan	12	2.1
Köye asılan afiş ve broşürlerden.	99	17.4
Akraba ve komşulardan	56	9.8
Tarım bakanlığı personellerinden	209	36.7
Diğer uzmanlardan	4	0.7
Diğer	86	15.1

*Birden fazla seçenek işaretlenmiştir

Tarımsal desteklerden memnuniyet durumları analiz edildiğinde, dikkate değer bir memnuniyetsizlik ortaya çıkmaktadır. İşletmelerin %30'unun (171 işletme) az memnun olması ve %28.2'sinin (161 işletme) hiç memnun olmaması, toplamda %58.2'lik bir memnuniyetsizlik oranına işaret etmektedir. Sadece %17'sinin (97 işletme) memnun ve %3'ünün (17 işletme) çok memnun olması, mevcut destek sisteminin beklentileri karşılamakta yetersiz kaldığını göstermektedir. Kararsızların oranının %0.4 (2 işletme) ile çok düşük olması, işletme sahiplerinin destekler konusunda net görüşlere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Destek almayan 122 işletmenin (%21.4) görüş bildirmemesi de ayrıca değerlendirilmesi gereken bir durumdur (Tablo 5).

Tablo 5. İşletmelerin tarımsal desteklerden memnuniyet durumları

Tarımsal desteklerden memnuniyet durumu	İşletme sayısı	%
Destek almayanlar	122	21.4
Hiç memnun değilim	161	28.2
Az memnunum	171	30.0
Kararsızım	2	0.4
Memnunum	97	17.0
Çok memnunum	17	3.0
Toplam	570	100.0

Destek alma sürecinde karşılaşılan sorunların başında %36.8 (210 işletme) ile ödemelerin zamanında yapılmaması gelmektedir. Bu durum,

işletmelerin nakit akışı planlamasını olumsuz etkilemekte ve finansal sürdürülebilirliklerini tehlikeye atmaktadır. Başvuru prosedürünün fazla olması, sürecin karmaşıklığı ve zaman alıcı olması %35.6 (203 işletme) ile ikinci önemli sorun olarak öne çıkmaktadır. Bu yüksek oran, bürokratik süreçlerin basitleştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bankaların, birliklerin veya kooperatiflerin borçlardan dolayı ödemelere el koyması sorununun %16.5 (94 işletme) oranında olması, işletmelerin finansal sorunlarının boyutunu göstermektedir. Diğer sorunların %2.8 (16 işletme) oranında kalması, temel sorunların yukarıda belirtilen üç ana başlıkta yoğunlaştığını göstermektedir (Tablo 6).

Tablo 6. İşletmelerin tarımsal destek alımında karşılaştıkları sorunların dağılımları

Destek alımındaki problemler	İşletme sayısı	%
Ödemeler zamanında yapılmıyor	210	36.8
Başvuru prosedürleri	203	35.6
Bankalar, birlikler ve kooperatifler borç. Kefillik vs.den dolayı ödemelere el koyması	94	16.5
Diğer	16	2.8

*Birden fazla seçenek işaretlenmiştir

İşletmelerin destekleri kullanım alanları incelendiğinde, %39.6'sının (226 işletme) destekleri asıl amacına uygun olarak gübre ve mazot alımında kullanması olumlu bir göstergedir. Dönemsel tarımsal girdi alımında kullananların oranının %23.3 (133 işletme) olması, desteklerin üretim sürecine katkı sağladığını göstermektedir. Ancak, %14.8'inin (84 işletme) destekleri borç ödemede kullanması, işletmelerin finansal zorluklarla karşı karşıya olduğunu ortaya koymaktadır. Ev ihtiyaçları %0.7 (4 işletme) ve diğer ihtiyaçlar %0.2 (1 işletme) için kullanım oranlarının düşük olması, desteklerin genel olarak tarımsal amaçlı kullanıldığını göstermektedir (Tablo 7).

Tablo 7. İşletmelerin tarımsal destekleri kullanım yerlerinin dağılımları

Desteklerin kullanım yerleri	İşletme sayısı	%
Destek almayanlar	122	21.4
Gübre-mazot desteğini aldığımda ihtiyacım olan gübre ve mazot alımını yaparım	226	39.6
O dönemde hangi tarımsal girdiye ihtiyacım varsa onun alımında kullanırım	133	23.3
Borçlarımı ödemedede kullanırım	84	14.8
Öncelikle ev ihtiyaçlarını karşılarım	4	0.7
Diğer	1	0.2
Toplam	570	100.0

3.2. Ekonometrik Analiz Sonuçları

Tarım sektörü diğer sektörlerle karşılaştırıldığında kâr marjının düşük olması ve stratejik ürün üretilmesi münasebetiyle gelişmiş ya da gelişmekte olan ülke hükümetleri tarafından sürekli desteklenmektedir (Terin vd. 2013). Probit model analizi sonuçları, tarımsal desteklerden yararlanma durumunu etkileyen faktörleri net bir şekilde ortaya koymaktadır. Modelde dört bağımsız değişken kullanılmış olup, bunlardan eğitim ve tarımsal deneyim istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Eğitim seviyesinin pozitif ve istatistiksel olarak %5 düzeyinde anlamlı bir etkiye sahip olması (katsayı: 0.19598), eğitim düzeyi arttıkça üreticilerin desteklerden

yararlanma olasılığının arttığını göstermektedir. Bu sonuç, eğitimin hem farkındalık yaratma hem de bürokratik süreçleri yönetme kapasitesi açısından önemini vurgulamaktadır.

Tarımsal deneyimin negatif ve %10 düzeyinde anlamlı bir etkiye sahip olması (katsayı: -0.02371), deneyim arttıkça desteklerden yararlanma olasılığının azaldığını göstermektedir. Bu beklenmedik sonuç, bölgede tarımsal deneyimi yüksek olan çiftçilerin genellikle ileri yaşlarda olması ve bu grubun bürokratik süreçlerle uğraşmak istememesi ile açıklanabilir. Arazi büyüklüğü ve traktör varlığı değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı olmaması, işletme büyüklüğü ve mekanizasyon düzeyinin desteklerden yararlanma durumunu etkilemediğini göstermektedir (Tablo 8). Yapılan çalışmalar, yaşlı insanlarda hayattan beklentisinin azaldığını ve bürokrasi ile uğraşmamak için desteklerden yeterince yararlanmadıklarını göstermektedir. Işık et al., (2009) Erzurum ilinde yaptıkları çalışmalarında üreticilerin %65.6'sının tarımsal desteklerden yararlanma düzeyinin düşük olduğunu belirtmişlerdir. Erzurum ilinde yapılan çalışmada yaş ilerledikçe tarımsal desteklerden faydalanma isteğinin azaldığı bulunmuştur (Topcu, 2008). Marjinal etkilere bakıldığında eğitim seviyesi yüksek olanların tarımsal desteklerden yararlanma olasılıkları %19.6 daha yüksektir. Tarımsal deneyimi yüksek olan yaşlı çiftçilerin tarımsal desteklerden yararlanma olasılıkları %0.7 daha düşüktür.

Tablo 8. Çiftçilerin tarımsal desteklerden yararlanma durumlarını etkileyen faktörlerin probit modeli analiz sonuçları

Değişkenler	Probit Reg.		Marjinal Et.	
	Katsayı	Stand. Hata	Katsayı	
Sabit	0.81490 **	0.35066	-	
Eğitim	0.19598 **	0.07896	0.05505 **	
Tarımsal Deneyim	-0.02371 ***	0.00731	-0.00660 ***	
Arazi Büyüklüğü	-0.00004	0.00012	-0.00001	
Traktör varlığı	-0.02116	0.15150	-0.00595	
Log likelihood		-194.74168		
LR Chi squared (x^2)		22.39		
Prob > Chi squared (x^2)		0.000		

*, **, *** sırasıyla 0,01, 0,05 ve 0,10 istatistiki anlamlılığı göstermektedir.

Çiftçilerin tarımsal desteklerden sağladıkları katkıyı ölçmek için 5'li likert ölçeğinden yararlanılmıştır. Çiftçiler sağlanan katkıyı “hiç sağlamıyor, az sağlıyor, kararsızım, oldukça sağlıyor, çok sağlıyor” derecelerinden birisini seçerek ifade etmişlerdir. Katkı durumunu etkileyen faktörlerin etkisini ölçmek için Sıralı Probit analizinden yararlanılmıştır. Sıralı Probit Model analizi, tarımsal desteklerden sağlanan katkı düzeyini etkileyen faktörleri incelemektedir. Model sonuçlarına göre, eğitim seviyesi %10 düzeyinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahiptir (katsayı: 0.27359). Bu sonuç, eğitim düzeyi yüksek olan çiftçilerin destekleri daha etkin kullandıklarını ve daha fazla fayda sağladıklarını göstermektedir.

İl bazındaki farklılıklar özellikle dikkat çekicidir. Erzurum ili değişkeninin yüksek bir katsayıya (0.58024) ve %10 düzeyinde anlamlılığa sahip olması, Erzurum'daki çiftçilerin Bayburt'takilere göre desteklerden daha fazla fayda sağladığını göstermektedir. Benzer şekilde, Erzincan ili de pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir (katsayı:

0.49575). Bu sonuçlar, il düzeyinde destek mekanizmalarının etkinliğinde ve kurumsal kapasitede önemli farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır.

Tarımsal deneyim, arazi büyüklüğü ve traktör varlığı değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı olmaması, bu faktörlerin desteklerden sağlanan fayda düzeyini etkilemediğini göstermektedir. Model bir bütün olarak değerlendirildiğinde (LR Chi squared: 22.47, Prob > Chi squared: 0.001), değişkenlerin desteklerden sağlanan faydayı açıklamada başarılı olduğu görülmektedir (Tablo 9).

Marjinal etkilere bakıldığında eğitim seviyesi yüksek üreticilerin desteklerin fayda sağladığını düşünen grupta olma olasılıkları %9.7 daha azdır. Erzurum'da yaşayan çiftçilerin desteklerden sağladıkları katkının Bayburt'a göre önemli ölçüde daha düşük olma eğiliminde (%20.9) olduğu söylenebilir. Benzer şekilde Erzincan'daki çiftçilerin tarımsal desteklerden sağladıkları katkının Bayburt ilindeki çiftçilere göre daha düşük olma eğiliminde olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Çiftçilerin tarımsal desteklerden sağladıkları katkı durumunu etkileyen faktörlerin sıralı probit modeli analiz sonuçları

Değişkenler	Sıralı Probit Reg.		Marjinal Et.
	Katsayı	Stand. Hata	Katsayı
Eğitim	0.27359 ***	0.08085	-0.09700 ***
Tarımsal Deneyim	-0.00612	0.00708	0.00217
Arazi Büyüklüğü	-0.00011	0.00012	0.00004
Traktör varlığı	-0.03629	0.15003	0.01288
Erzurum	0.58024 ***	0.21755	-0.20889 ***
Erzincan	0.49575 **	0.23932	-0.16374 **
Log likelihood		-228.38495	
LR Chi squared (χ^2)		22.47	
Prob > Chi squared (χ^2)		0.001	

*, **, *** sırasıyla 0,01, 0,05 ve 0,10 istatistiki anlamlılığı göstermektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Türkiye'nin TRA1 Bölgesinde (Erzurum, Erzincan ve Bayburt illeri) faaliyet gösteren tarımsal işletmelerin tarımsal desteklerden yararlanma durumlarını ve karşılaştıkları sorunlar baz alınarak, 570 tarımsal işletme ile görüşülmüştür. Araştırmada

işletmelerin tarımsal desteklerden yararlanma durumları, desteklerden yararlanmama nedenleri, destek türleri, desteklerden memnuniyet düzeyleri ve desteklerin kullanım alanları incelenmiştir. Bu bağlamda, araştırma bulguları TRA1 Bölgesindeki tarımsal destekleme sisteminde ciddi yapısal sorunların varlığını ortaya

koymaktadır. Temel bulgulardan biri, tarımsal deneyimin artışıyla birlikte desteklerden yararlanma oranında görülen azalmadır. Bu paradoksal durum, tarımsal deneyimi yüksek işletme sahiplerinin genellikle ileri yaşlarda olması ve bu yaş grubundaki bireylerin araştırma, sorgulama ve iletişim becerilerinde yaşadıkları sınırlılıklarla açıklanabilir. Desteklerden yararlanma oranı %78.6 gibi görece yüksek bir düzeyde olmasına rağmen, memnuniyet oranının sadece %20'de kalması, mevcut destek mekanizmalarının etkinliğini sorgulanır hale getirmektedir.

Memnuniyetsizliğin temel sebepleri arasında ödemelerin zamanında yapılmaması ve başvuru süreçlerinin karmaşıklığı öne çıkmaktadır. Ödemelerdeki gecikmeler, üreticilerin finansal planlamalarını olumsuz etkilemekte ve bazı durumlarda çiftçilik dışı gelir kaynaklarına yönelmelerine neden olmaktadır. Bu sorunların çözümü için destek sağlayan kuruluşların tanıtım faaliyetlerini güçlendirmesi, köy muhtarları, üretici kooperatifleri ve dernekleri gibi yerel aktörlerin sürece aktif katılımının sağlanması gerekmektedir.

Ekonometrik analiz sonuçları, eğitim düzeyinin desteklerden yararlanma olasılığını pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. Bu bulgu, özellikle eğitim düzeyi düşük ve yaşlı çiftçilere yönelik özel destek mekanizmalarının geliştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Desteklerin kullanım alanları incelendiğinde, işletmelerin %39.6'sının destekleri amacına uygun kullandığı, ancak %14.8'inin borç ödemedeki kullanması, işletmelerin finansal sürdürülebilirlik sorunları yaşadığını göstermektedir. Bu bağlamda, başvuru süreçlerinin basitleştirilmesi, gerekli belge sayısının asgari düzeye indirilmesi ve dijital başvuru imkanlarının artırılması önem taşımaktadır.

Tarımsal desteklerin etkinliğini artırmak için ödemelerin zamanında yapılması, kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi ve ödeme takviminin şeffaf bir şekilde ilan edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, bölgesel ve il bazlı farklılıklar gözetilerek yerel ihtiyaçlara cevap veren özel destek programları tasarlanmalı, tarımsal yayım

faaliyetleri çeşitlendirilmeli ve dezavantajlı gruplara yönelik eğitim ve danışmanlık hizmetleri artırılmalıdır. Bu iyileştirmeler, TRA1 Bölgesinde tarımsal desteklerin etkinliğini artırarak hem üretici memnuniyetini yükseltecek hem de bölge tarımının sürdürülebilir gelişimine katkı sağlayacaktır. Özellikle yaşlı ve deneyimli çiftçilerin desteklerden daha etkin yararlanabilmesi için geliştirilen özel mekanizmalar, bölgedeki tarımsal bilgi ve deneyim birikiminin gelecek kuşaklara aktarılmasına da yardımcı olacaktır.

KAYNAKLAR

- Abay, C., Türkekul, B., Ören, M.C., Güder, B. & Özalp, B. (2017). Türkiye'de Üreticilerin Tarımsal Desteklerden Faydalanma Durumu Üzerine İnceleme. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 130-136.
- Akkaya, Ş. & Pazarlıoğlu, M. V. (1998). *Ekonometri II. İkinci Baskı*, İstanbul
- Akdoğan, F. & Akbay, C. (2022). İzmir İli Süt Sığırcılığı İşletmelerinin Desteklemelerden Yararlanma Düzeyleri, Sorunları ve Beklentileri. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 9(4), 907–915.
- Aksoy, A. (2008). Doğu Anadolu Hayvancılığının Avrupa Birliğine Uyumu ve Rekabet Edebilirliğinin Analizi. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Erzurum.
- Aksoy, A., Terin, M., & Keskin, A. (2012). Türkiye Süt Sığırcılığında İslah ve Destekleme Politikalarının Bölgesel Etkileri Üzerine Bir Araştırma. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 43(1), 59-64.
- Aksoy, H., Kaya, F., & Öztürk, M. (2021). Tarımsal desteklerin bölgesel eşitsizliklere etkisi. *Bölgesel Kalkınma ve Tarım Araştırmaları*, 15(3), 90-112.
- Altieri, M. A. (2009). Agroecology, small farms, and food sovereignty. *Monthly Review*, 61(3), 102-113.
- Çomaktekin, E. (2009). Türkiye'de tarımsal destekleme politikalarının tarihi ve gelişimi.

- Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi, 15(2), 78-94.
- Erdal, G., Erdal, H. & Gürkan, M. (2013). Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Desteklerin Üretici Açısından Değerlendirilmesi (Kahramanmaraş İli Örneği). Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 3(2), 92-98.
- Erkuş, A. (1977). Tarım Ekonomisinin Bazı Teorik Esasları ve Bunların Tarım İşletmelerine Uygulanması. Ankara: TZDK Mesleki Yayınları Miki Matbaası.
- Everest, A., Kara, B. & Demir, T. (2015). Tarımsal Desteklerin Etkileri: Türkiye Örneği. Sosyo-Ekonomik Kalkınma Dergisi, 4(1), 45-61.
- Grohman, M. & Feindt, P. H. (2024). Rethinking agricultural policies in the context of global food security. Journal of Agricultural Policy Studies, 12(2), 223-240.
- Gujarati, D.N. (2006). Basic Econometrics. Forth Edition, USA: Mc Graw-Hill.
- Işık, H., Aksoy, A. & Yavuz, F. (2009). Factors Affecting Dairy Farmers' Utilization Of Agricultural Supports In Erzurum, Turkey. Scientific Research and Essays, 4(11), 1236-1242.
- İnal, M. E., Topuz, D. & Uçan, O. (2006). “Doğrusal Olasılık ve Logit Modelleri ile Parametre Tahmini”, Sosyo Ekonomi, 3(3), 47-72.
- Kalkınma Bakanlığı, (2014). TRA1 Düzey 2 Bölgesi kalkınma planı. <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/dokuman/tra1-bolge-plani-2014-2023/639>
- OECD, (2020). Agricultural policy monitoring and evaluation 2020. OECD Publishing.
- Özdemir, Y., Kınıklı, F. & Engindeniz, S. (2022). Süt Sığırcılığı İşletmelerinin Hayvancılık Desteklerinden Yararlanma ve Memnuniyet Düzeyinin Saptanması: Balıkesir İli Gönen İlçesi Örneği. Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 19(1), 1-10.
- Sarimeşeli, M. (2000). Ekonometri El Kitabı. Birinci Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Schultz, T. W. (2014). Transforming traditional agriculture. University of Chicago Press.
- Tan, A. (2015). Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikalarının Analizi. Tarım Ekonomisi Dergisi, 10(3), 67-89.
- Terin, M., Aksoy, A. & Güler, İ. O. (2013). Tarımsal Büyümeye Etki Eden Ekonomik Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma. Journal of the Institute of Science & Technology/Fen Bilimleri Estitüsü Dergisi, 3(3).
- Terin, M., Ceylan, M., Çiftçi, K. ve Yıldırım, İ. (2022). Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliğine Üye Olan ve Olmayan Süt Sığırcılığı İşletmelerinin Hayvancılık Desteklerinden Faydalanma Durumlarının Analizi. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 53(1), 42-50.
- Terin, M., Ceylan, M., Çiftçi, K. & Yıldırım, İ. (2024). Van İlinde Süt Sığırcılığı İşletmelerinin Tarımsal Desteklerden Faydalanma Durumu. Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi, 10(2), 103-117.
- Topçu, Y. (2008). Çiftçilerin Tarımsal Destekleme Politikalarından Faydalanma İstekliliğinde Etkili Faktörlerin Analizi: Erzurum İli Örneği. Akdeniz University Journal of the Faculty of Agriculture, 21(2), 205-212.
- Yılmaz, S., & Kara, T. (2022). Doğu Anadolu’da Tarımsal Desteklere Erişim Sorunları ve Çözüm Önerileri. Tarım ve Kırsal Kalkınma Dergisi, 18(1), 100-118.
- Yüzbaşıoğlu, R. ve Kızılaslan, H. (2019). Tokat İli Turhal İlçesinde Hayvansal Destekleme Kullanan Üretici Memnuniyetini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi, 9(1), 1-12.